

Déva várának története Erdély történetének hű tükörképe

Déva a Maros mentén haladó, Erdély legfontosabb útvonala mentén fekszik. A vár a város központjában fekvő és természeti rezervátumként működő Várhegyen fekszik. Habár állapota az utóbbi évszázadban nagyon sokat romlott, falai még ma is viszonylag magasan állnak. Legkorábbi része a hegytetőn található, majd a későbbi bővítések során egyre nagyobb területet foglalt magába, mígnem 18. századi erősítése majdnem a hegy aljához ért. A várat ezen késői erősítés fala mentén haladva lehet megközelíteni, amit két egymást követő erősített kapu védett. A felső vár két falgyűrűből áll, amelyekhez a különféle erősítések és épületszárnyak csatlakoznak. A külső falgyűrű 17. századi, nyugati oldalán egy kerek bástya található. A belső falgyűrű a vár legkorábbi építménye. Észak-keleti oldalán található a kaputorony, majd ennek folytatásában húzódott egy négyszintes palotaszárny. Ezzel átellenben helyezkedett a vár másik nagy palotaszárnya, alatta pincével. Az udvar északi és déli végében két masszívabb építmény (torony?) feküdt, amelyek a vár legkorábbi építményei lehettek. Az udvar észak-nyugati oldalán ciszterna található.

Déva kétségtelenül Erdély egyik legfontosabb vára volt, története egyben Erdély történetének hű tükörképe. 1265 előtt István ifjabb király vezetésével egy jelentősebb csatára került sor a IV. Béla által fia ellen küldött kunokkal, ami Déva vára alatt történt. A későbbi években, például 1269-ben és 1273-ban, István egyes résztvevőknek birtokadományokkal is meghonorálta támogatásukat, ezek az adománylevelek pedig egyben Déva várának legkorábbi említései. A vár tehát 1269-ben már állt. Bizonyára nem sokkal korábban épült.

Habár a 13. századi forrásokból nem derül ki, úgy tűnik nem volt magántulajdonban, hanem az ifjabb király, illetve az erdélyi vajda rendelkezett vele. A 13. század végétől Kán nb. László erdélyi vajda tartományuraságának a központja volt. 1307-ben a várban tartotta fogva a vajda Ottó herceget, magyar trónkövetelőt, akitől a koronát is elvette. I. Károly királynak alig 1316-ban sikerült visszafoglalni Dévát a korona javára László vajda fiaitól, akik éppen a vár alatt szenvedtek vereséget. A 14. században mindvégig az erdélyi vajda tisztéhez tartozott, ő nevezte ki a várnagyait. A várnagyok többnyire Hunyad vármegye ispáni tisztét is betöltötték, különösen, hogy a megyének ez volt a legfontosabb erősítménye. 14. század eleji adatok szerint a vajda nem is a várban, hanem a vár alatti udvarházban (domus) lakott, innen keltezte okleveleiket. A vár körül egy kisebb uradalom is kialakult, ami a dévai kerületet alkotta. A megyében hasonló kerület alakult ki Hunyad körül is, a legjelentősebb azonban a délen fekvő hátszegi kerület volt. A 15. század első felében sem következett be változás a vár tulajdonjogát illetően. 1442-től Hunyadi János és Újlaki Miklós is mint erdélyi vajdák rendelkeztek vele.

1443/44-ben I. Ulászló király Hunyadi Jánosnak adományozta ezt a jelentős várat, de úgy látszik az 1443-44-ben bekövetkezett törökellenes hadjáratok miatt késett Hunyadi beiktatása, a király halála (1444) után pedig nem lett belőle semmi. Ezért sorolta fel Újlaki Miklós 1445-ben Dévát is saját várai között, természetesen mint vajdai tisztségéből fakadó birtokot. Az interregnum évei alatt nagyobb birtokadományokat csakis az országgyűlés tehetett. Így történt, hogy végül az országos rendek ítélték a várat 1447-ben Hunyadinak. 1453-tól Magyarországnak új királya lett V. László személyében. Mivel az új király nem

ismerte el az I. Ulászló által és az interregnum alatt kibocsátott okleveleket, 1453-ban új adománylevelet adott Hunyadinak Déva várát illetően. Hunyadi János halála után, özvegye, Szilágyi Erzsébet több más várral együtt Dévát és kénytelen volt visszaadni a királynak. 1457-től fogva tehát újból királyi vár, majd V. László halála után Szilágyi Mihály kezén találjuk, aki végül átengedte Mátyás királynak. Az 1444 előtti állapotoknak megfelelően Dévát továbbra is az erdélyi vajdák által kinevezett várnagyok igazgatták.

1490-ben II. Ulászló Bátori István országbírónak és erdélyi vajdának adományozta, aki sokat tett királlyá választásáért és megtartotta Erdélyt a király hűségén. A mohácsi csatát követően a várat többnyire Szapolyai János tartotta kezében. Halála után Martinuzzi György volt a tényleges ura, ő tartott katonákat a várban. 1551-ben Martinuzzi emberei mellé az Erdélyt megszálló Castaldo osztrák helyőrséget rendelt. A következő évben Dobó István kapta adományba Ferdinánd királytól, Szamosújvárral együtt, mivel sikerült megtartania Egervárt a törökökkel szemben. 1552-től, Lippa és Solymos várak elestével Déva végvár szerepet töltött be. Miután 1556-ban Erdély elszakadt a Habsburgoktól Izabella királynő letartóztatta Dobót, feleségét pedig éppen Déván tartotta fogságban. Az erdélyi fejedelemség megalakulásával a vajdák örökébe lépő fejedelmek birtokába került a vár, tulajdonképpen kincstári vár lett.

Habár a 16. században már egy elavult középkori vártípust képviselt Déva továbbra is megmaradt a fejedelemség egyik legfontosabb erődítményének. Ezt elsősorban jó fekvésének köszönhető, amit Evlia Cselebi így jellemezte: Erdélyországban ilyen igen erős magas vár nincs, mintha a Mindenható teremtette volna. Amint Dobó feleségének az esete is mutatja, sokszor Déván tartották fogságban az országgyűlés vagy a fejedelem által elítélt személyeket. 1579-ben így került Dévára és halt meg Dávid Ferenc is. Az erődítmény azonban nem csak híres foglyoknak adott otthont, hanem Erdélyből menekülő notabilitások feleségeinek is: Bethlen Gábor dévai katonáira bízta első feleségét, amikor Bátori Gábor elől menekült a törökökhöz, és ugyanezt tette Barcsai Ákos is. Ilyen jelentőség mellett nem csoda, hogy a várat még a későbbi századok során is tovább erősítették. A dévai várnagyság is jelentősebb tisztség lett. A várnagyok között olyan illusztris katonákat és mecénásokat találunk, mint Geszti Ferenc, aki országos főkapitány volt, saját költségén fordíttatta le az Ószövetséget román nyelvre (1582-ben jelent meg) és Déván iskolát alapított. 1594-ben Bátori Zsigmond fejedelem Gesztinek adományozta a várat Radnóttal együtt. Déván építkezett, erre utal egy felirat (eltűnt): FRANCISCUS GEZDI DE EADEM GEZD - 1582. - QUAE TEMPORA DESTRUXERUNT TRANSILVANIAE GENERALIS SOLERITA RESTAURAVIT. Szintén ő kezdte meg a Várhegy tövében álló ún. Magna Curia (Nagy Udvarház) építését. Itt halt meg 1590-ben Geszti Ferenc anyja, Sulyok Zsófia. A főkapitány rövid ideig élvezhette az adományt, mivel a következő évben állítólag megmérgezték. 1596-ban Geszti Ferenc özvegye, Horvát Anna visszaadta a várat Bátori Zsigmondnak. Ezt követően Zsigmond majd Bocskai István kezén volt a vár, amely Bocskai végrendeletében is szerepelt: Nyári Pálra hagyta (1606). Nyári azonban nem jutott a vár birtokába mivel az új fejedelem, Rákóczi Zsigmond megtartotta kincstári birtoknak. 1607-ben itteni várnagya Lónyai János, a fejedelem testőrségének kapitánya.

A vár 1610-ben került újból magántulajdonba. Bátori Gábor fejedelem az akkor még hűséges támogatójának, Bethlen Gábornak és feleségének, Károlyi Zsuzsannának adományozta. 1612 őszén azonban Bethlen Gábor a törökökhöz volt kénytelen menekülni a fejedelem elől, feleségét viszont a várban hagyta és a vár védelmét Kemény Péterre bízta. Bethlen Gábor a következő évben fejedelem lett és 1614-ben a várat feleségének adományozta. Károlyi Zsuzsa halála után a vár a fejedelem testvérének, Bethlen Istvánnak a birtokába került, majd pedig ennek fia, ifj. István örökölte. István felesége a később "Murányi Vénuszként" emlegetett Szécsi Mária volt. Férje halála (1632) után rozsályi Kun Istvánhoz ment feleségül (1634). A későbbi események fényében hazaságuk minden bizonnyal nem a szerelemre épült. Mária regénybe illő kalandra vállalkozott, amikor végül elhagyta második férjét és dévai udvarházába húzódott vissza. Férje katonákkal jött érte és ostrom alá vette az udvarházat, de Máriának sikerült egy hátsó ajtón Déva várába felmenekülni (1637). Kun István innen már nem tudta feleségét kiostromolni és kénytelen volt visszavonulni. Mária végül 1640-ben I. Rákóczi György fejedelemnek adta el a várat 6000 tallérért. Ekkor készült egy részletes leltára is. Szalárdi János beszámolója szerint a fejedelem egy újabb bástyával is megerősítette a várat.

1657-ben II. Rákóczi György a tisztségekben akkor már nem szűkölködő Barcsai Ákosnak adományozta, és ez alapozta meg Barcsai családi vagyonát. Később fejedelem lett, majd mikor elhagyni kényszerült Erdélyt (1659) feleségét, Szalánci Erzsébetet Déván hagyta, a várat pedig öccsére, Barcsai Gáspárra bízta. Mire a következő évben visszatért Erdélybe, felesége meghalt Déván. Ezekben az években Déva, Fogaras vára mellett, Barcsai Ákos legmegbízhatóbb támaszpontja volt. Kemény János fejedelem ezeket szerezte meg a legutoljára; Déva esetében a német helyőrség játszotta Kemény kezére a várat. A következő évtizedekben Déva megmaradt kincstári birtoknak.

A törökök magyarországi kiűzését követően osztrák katonai helyőrség került a várba. A Rákóczi Ferenc vezette szabadságharc során 1704-ben sikerült a kurucoknak elfoglalni. A császáriak 1706-ban ugyan visszafoglalták, de három hónapos ostromba került a megszerzése. A várat a 18. században is karban tartották, sőt tovább építkeztek rajta.

1717-1719 között gr. Steinville, az erdélyi császári hadak főparancsnoka kijavíttatta a várat és modernizálta erődítési rendszerét. Steinville Déván halt meg. Hasonló munkálatokra került sor 1752-ben is gróf Maximilian Ulisse Broune irányítása alatt. A 19. század elején karbantartásával is felhagytak, nyilvános árverésen eladták, új tulajdonosa pedig, Pogány Franciska, szabad prédának engedte a városban folyó építkezések számára. Fokozatos elbontásának I. Ferenc császár erdélyi útja vetett véget, aki úgy látszik újraértékelte a jelentőségét és elrendelte a helyreállítását. A munkálatok 12 évig tartottak és 216000 forintba kerültek. A császár nemes gesztusának őrzi emlékét a vár bejárata fölötti emléktábla, a következő felirattal: FRANCISCUS I. RESTAURAVIT MDCCCXXIX. Déva megmaradt királyi uradalomnak, és hadászati jelentőségét sem veszítette el.

Az 1848-as forradalom kirobbanásakor osztrák katonák védték a várat, amit a honvédseregnek csak kiéheztetéssel sikerült elfoglalni. Sajnos éppen a forradalom legutolsó pillanatában érte a várat a végzetes csapás: 1849 aug. 13-án a magyar katonák figyelmetlensége folytán felrobbant egy puskaporraktár és számos katona a várban lelte halálát. Bem seregének maradéka öt nap múlva Dévánál tette le a fegyvert. A robbanás következtében a vár is olyan mértékben megsérült, hogy többet nem hozták rendbe.

Bibliográfia:

Blocker Gyula. A dévai vár a múlt század elején. In: A Hunyadmegyei Történelmi és Régészeti Társulat Évkönyve 14 (1903-1904): 25-36.

Floca, Octavian - Ben Bassa. Cetatea Devei (Déva vára). București, 1965.

Schmidt Vilmos. Déva vára Erdélyben. In: Az Erdélyi Múzeum-Egylet Évkönyvei 4.1 (1867) 93-107.

Schuster, Martin. Schloss Déva in Siebenbürgen. Topographisch-historisch-touristische Skizze. In: Jahrbuch des siebenbürgischern Karpathenvereins 25 (1905): 59-144.

Szabó Imre. Déva vára. Déva, 1910.

Veress Endre. Déva város és környéke Castaldo idejében. Adalékok Hunyadmegye 1551-53 közti történetéhez. In: A Hunyadmegyei Történelmi és Régészeti Társulat kilencedik Évkönyve az 1896-98 évekről (1898): 1-24.

Veress Endre. Déva vára és uradalma I. Rákóczy György fejedelem idejében. In: A Hunyadmegyei Történelmi és Régészeti Társulat tizenhatodik Évkönyve. 16 (1907): 1-42.

Forrás:

<http://www.castrumbene.hu/erdelyivarak/var/deva.html>